

SZABÓ HENRIETTE ÉVA

Pariamo, Muiba, Maraza, Francisco és Cumbay

A FÜGGETLENSÉGI HARCOK ELFELEDETT HŐSEI BOLÍVIÁBAN

A függetlenségi harcok kevésbé ismert és elismert alakjai az indián népcsoportok vezetői közül kerültek ki. Az 1780-s Tupak Katari-felkelés hatása a függetlenségi mozgalomban az andoki régióban jól ismert, azonban a szubtrópusi és síkvidéki mozgalmak jelentősége elszűkült, pedig azok jelentős spanyol katonai erőket vontak el vagy tartottak lekötve, amellyel gyengítették a gyarmati hatalmat. Ennek fő okai egyrészt mind a két oldal, az indián és a kreol politikai szűklátókörűségében keresendők, mivel nem tudták leküzdeni az évszázados társadalmi korlátokat, amik elválasztották egymástól a gyarmatokon élőket, másrészt a hatalmas földrajzi távolságok, melyek lehetetlenné tették a több ponton fellépő egységesebb támadást a gyarmati hatalmak ellen.

Az andoki országokban a függetlenségi harcok az 1820-s évek körül hoztak eredményt, és ennek egyik jelentős győzelmét a régióban a bolíviai állam megalakulása jelezte 1825-ben, melynek egyik aspektusát vizsgálja ez a rövid tanulmány. Kétségtelen, hogy a mozgalom gerincét Bolíviában a kreol (fehér) erők alkották, akik azt sikerre is vitték, azonban a független állam megalakulása után ennek jutalmát is többnyire ők nyerték el. Sucre és Bolívar liberális eszméi alapján nagy mennyiségű – gyakran indián tulajdonú – föld került szétosztásra, mely a következő két évszázad politikai és gazdasági hatalmát alapozta meg. Mivel azonban a születő államok fő gondja az új gazdasági és politikai rendszer kidolgozása és megerősítése volt – az előző évtizedek káosza után, melyben a gazdaság nagyon legyengült az ezüstbányászat lehanyaglásával –, az indián kérdés megoldása ismét háttérbe szorult.

Az XIX. század első évtizedeiben jelentős események jelezték a változást. Az elszakadáshoz vezető vagy konkrétan azt megcélzó mozgalmak már a század elején megkezdődtek. Érdekes megfigyelni a következőkben említett öt síkvidéki etnikai népcsoport földrajzi megoszlását az ország jelenlegi területén, ami azt bizonyítja, hogy egy – bár elszigetelt pontokon működő, de az egész gyarmati közigazgatási területre kiterjedő – hálót alkottak.

Az öt kiemelt etnikai vezető az ország különböző, egymástól távol eső területein élt, a leco Santos Pariamo La Paz tartomány északi szubtrópusi völgyvidékén, az afrobolíviai származású Francisco La Paz és Cochabamba tartományok közötti szubtrópusi vidéken, a guaraní Cumbay, aki a mai ország délkeleti részén, a Chaco felé vonuló hegyvidéken lakott, az amazonasi Moxos tartományban pedig a canichana Juan Maraza és a mojo Pedro Ignacio Muiba személye érdekes.

Túpak Katari és Túpak Amaru hatása főleg az úgynevezett „piedemonte”, hegyalji szubtrópusi övezetben volt a legerősebb, a mai La Paz tartomány Peru felé eső északi részén, melyet a gyarmati korban Caupolican néven ismertek. Itt az andoki befolyás már a Tawantinsuyu¹ korától jelentős volt, és a XVIII. század végétől felerősödtek az ellenállási mozgalmak. Nem véletlen, hogy itt jött létre 1814 és 1816 között pater Munecas által – a La Paz-i és cuzcói események hatására – a larecajai Republicueta², a függetlenségi mozgalmak egyik fontos korai megnyilvánulása. Ehhez a mozgalomhoz csatlakozott *Santos Pariamo* is, a leco etnikai csoport vezetője³, aki a korabeli források tanúsága szerint jelentős erőt, 500 íjászt mozgósított. Pariamo elismert vezető volt a leco indiánok között. A felkelés kiváltó oka Josef de Santa Cruz, Caupolican tartomány kormányzójának új adói voltak, melyek olyan felháborodást váltottak ki, hogy az apolói vezető nem nézhette tétlenül. A források szerint a kormányzó egy „apolobambai sárkányok” nevű csapatot szervezett a Pariamo-felkelés leverésére, azonban a leco harcosok „tigrisként” harcoltak, és Pariamo számos csatát megnyert. Végül 1815-ben vereséget szenvedett Agustín Gamarrától, a királyi hadsereg kapitányától, és ezt nem tudván elviselni, öngyilkos lett, ám segítőt, bár sokáig üldözték, nem tudták elfogni. Pariamo alakja és híres szavai leco nyelven „Yore Pore” (magyarul „meg tudom tenni”) legendává váltak, szobra pedig néhány évvel ezelőttig Apolo város, a régió központja főterén volt felállítva.

Az *afrobolíviai mozgalmak* színhelye az ország keleti részén elhelyezkedő Santa Cruz városa volt, ahol sok szabad és rabszolgasorban tartott afrobolíviai élt. Itt robbant ki 1809-ben az első számon tartott felkelés a rabszolgaság eltörlésének reményében, melynek kérvényét a spanyol gyarmati hatóságok többször is megtagadták. Az afrobolíviaiak főleg a pékségekben, háztartásokban, egyéb szolgáltatásokban és a földeken (haciendák) dolgoztak nagy számban, és bár szükség volt rájuk, mégis kegyetlenül bántak velük. Mikor felröppent a rabszolgaság lehetséges eltörléséről szóló hír, sokan csatlakoztak a mozgalomhoz, amit egy Francisco nevű mulatt vezetett, aki a kreol földbirtokos, José Salvatierra birtokán dolgozott. Bár maga a felkelés rövid idő alatt elbukott, mégis gyengítette a gyarmati hatalmat, és előzményként szolgált Warnes ezredes taktikájához.

A függetlenségi harcok idején Warnes ezredes parancsnoksága alatt két „színes” csapat is alakult, „Pardos” és „Morenos”⁴ néven, melyek nagy lelkesedéssel harcoltak a függetlenségpártiak oldalán, mivel Warnes nagyon jó érzékkel olyan rendeletet adott ki, mely felszabadította a spanyolok ellen harcoló rabszolgákat. Céljukat elérték, mivel a rabszolgaság intézményét 1825-ben az új állam megalakulásával eltörölték Bolíviában, gyakorlati eredményt azonban csak az 1850-s évek hoztak, amikor a törvény ténylegesen is életbe lépett.

A harmadik etnikai vezető a guaraní *Cumbay*, más néven Mandiotetimbiaja volt. Az ava-guaraní népcsoporthoz tartozott, amely a mai Chuquisaca tartomány déli részén, az

¹ Az Inka Birodalom kecsua neve

² „Kis köztársaság”

³ A történelmi források Pariamot általában Leco indiánnak ismerik el, de mivel a térségben több etnikum is keveredett, időnként Aguachile vagy Tacana indiánként is említik. A leco és a tacana népcsoportok ma is léteznek, az aguachiléek azonban már egy eltűnt nép.

⁴ Mind a két szó jelentése a barna egy árnyalatát jelenti, és a bőr színére vonatkozott. Pardo a gyarmatokon a mulattok másik neve volt; moreno a haj vagy a bőr színére vonatkozik, sötét, de nem fekete.

Ingre völgyében lakott. A bolíviai guaraníek a prehiszán és a gyarmati korban Chiriguano⁵ néven váltak híressé és rettegetté, az Inka Birodalom külön védelmi vonalat építettett ellenük határain, harci portyázásaik és kegyetlenkedéseik sok gondot okoztak a gyarmati rendszer fenntartó erőinek is, és gyakran kötöttek velük ideiglenes békeszerződéseket. Cumbay, mint a guaraníek egyik legkiválóbb politikusa, felismerte ugyan az uralkodó hatalommal való békés együttélés szükségességét, azonban azt erőfeszítései ellenére sem volt képes fenntartani. A XIX. század első évtizedében számos fegyveres összeütközés vezetője lett, melyek népe és a katonaság, valamint a területükre letelepülő más etnikumú telepek és földbirtokosok között zajlottak, és így a spanyol korona jelentős hadi erejét tartotta folyamatosan lekötve.

A század második évtizedében Cumbay felismerte a függetlenségi mozgalmak lehetőségeit, és a függetlenségpártiak oldalára állt. 1813 és 1814-ben szövetséget kötött Belgrano tábornokkal, akit Potosiban nagyszámú csapattal segített, de a végső győzelmet nem sikerült kivívni. Érdemei elismeréseként azonban leszármazottjai állandó jövedelmet kaptak az 1825-ben megalakuló új bolíviai államtól.

Az amazonasi Moxos tartományban két kacika emléke maradt fenn a régió történelmében, Pedro Ignacio Muiba, a mojo indiánok főnöke, és Juan Maraza, a canichana indiánoké. Az is kétségtelen, hogy a kutatók és történészek számára az egyik legérdekesítőbb és alig ismert eseménysorozat az amazonasi régióban játszódott e fenn említett két kacika közreműködésével. Már az a tény is érdekes, hogy mind a ketten tájékozottak voltak az európai (Napóleon szerepe az Ibériai-félszigeten) és a gyarmati politikai eseményekben, így rálátásuk nyílhatott egy esetleges függetlenségi mozgalom lehetőségére és annak eredményére.

Moxos tartomány a XVIII. század végén és a XIX. század elején az alkirályság egy független tartományát képezte. Főbb településeit a volt jezsuita missziók alkották, melyek földrajzilag egymáshoz meglehetősen közel helyezkednek el: Trinidad, a mai tartományi főváros, San Javier, Loreto, San Pedro, és mások. Bár számszerűen a mojo indiánok voltak fölényben, azonban a canichana népcsoport is igen jelentős volt, ami miatt a múltban a jezsuiták San Pedrót, a canichanák fő települését tették meg a jezsuita missziós központnak. Ez a kiváltságosság megőrződött a jezsuiták után is, és a canichanáknak mint hű realista erőknél jogukban állt saját hadierőt fenntartani és fegyvert hordani. Ez a kiváltság okozta a régió etnikai politikájának feszültségét és táplálta érdekellentéteit.

Másik vizsgálatra érdemes tényező a kacika tisztség szerepe és hatalma a gyarmati kori Moxos tartományban, mely nagyban különbözött az andoki régióban betöltött szereptől. Míg az andoki régióban a kacika gyakran a spanyol király és hatóság érdekeit szolgálta saját hatalma fenntartása érdekében, addig az amazonasi részeken a jezsuiták által létrehozott indián önkormányzat lényeges eleme volt.

Pedro Ignacio Muiba a mojo indiánok legendás kacikája volt a XVIII. század végén és a XIX. század elején. Neve máig népszerű a trópusi Beni tartományban, számos tér, intézmény, indián szervezet és városi kerület, a tartomány fővárosában, Trinidadban pedig szobor őrzi emlékét. Egyes források szerint Muiba a Túpak Amaru-felkelés idején Peruban

⁵ A Chiriguano-guaraníek ma három nagyobb népcsoportba oszlanak szét: az avák, az isocoenok és a simbák, és a mai Bolívia egyik legnagyobb létszámú etnikai csoportját alkotják, együttesen mintegy 80 ezer fővel.

tartózkodott, és feltehetően nagyon hatottak rá az akkor tapasztalt eszmék, melyeknek hatását későbbi politikai lépései alapján feltételezhetjük. A gyarmati kori források már 1804-ben megemlítik nevét, amikor felforgató tevékenysége miatt Sobremonte márki, a Buenos Aires-i gyarmati alkirály elrendelte Muiba letartóztatását, aki azonban később kiszabadult.

A második, nagyobb lehetőség 1810 novemberében kínálkozott, amikor Muiba a trinidadai és a loretoi felkelés vezetőjeként lépett fel a spanyol korona ellen, és kihirdette a régió függetlenségét. A többi mozgalommal ellentétben Muiba szélesebb látókörű vezetőnek bizonyult, és kapcsolatba lépett az andoki csoportokkal is, mivel felismerte a kisebb mozgalmak elszigeteltségének hátrányait. Céljainak megnyerte Juan Bopit, a loretoi kacikát is, és együtt sikeresen elűzték Pedro de Urquijo kormányzót, akit Juan Maraza védett 40 canichana fegyveressel. A kormányzó csak egy templomban elbújva tudott a felkelők elől elmenekülni. Azonban Marazaék pár nappal később visszatértek Trinidadba, és Muiba ugyan sikeresen elmenekült, de Juan Bopit fogságba ejtették. A királyi haderők Maraza és Tomas Noé, a San Javier-i és szintén mojo indián kacika támogatásával később visszafoglalták a felkelt várost, de sok ártatlan áldozat is volt, főleg indián nők és gyermekek. Muibát két hónapon keresztül nem tudták elfogni. 1811 januárjában Maraza végre sikerrel járt, kivégezte Muibát, követőit pedig tömegesen leölette. Muiba fejét elrettentő példaként San Pedro falujában oszlopra tűzve kiállította.

Mint látható, Muiba egyik gyengesége az volt, hogy bár felismerte az együttműködés szükségességét, és létre is hozott egy felkeléshez szükséges alapot, nem volt képes szélesebb körben megnyerni a régió etnikai vezetőit ügyének, és így a már meggyengült gyarmati hatalom kihasználhatta a kacikák között létező érdekellentétet.

A másik regionális vezér, *Juan Maraza* alakja egyszerre érdekes és bonyolult, ugyanakkor jól jelképezi az indián mozgalmak összetettségét, amennyiben a függetlenségi mozgalmakban való részvételüket gyakran a pragmatizmus jellemezte, szövetségi viszonyokat pedig pillanatnyi politikai és anyagi érdekeik szerint alakították. Míg Muiba következetesen egy oldalon harcolt, addig Juan Maraza ide-oda cikázott, a politikai oldalak között megpróbálva a mindig aktuális nyerő hullámot meglovagolni. Maraza és Muiba viszonya ugyanakkor azért is érdekes, mert két nagy formátumú és jó politikai képességű vezető létezett egy időben és térben, akik sikeres együttműködése átrendezte volna koruk politikai térségi erőviszonyait. Azonban vetélkedésük ezt megakadályozta, és a gyarmati hatalmak ezt kihasználván mindkettőjüket semlegesítették.

Juan Maraza a canichana indiánok kacikája volt. Nevét először 1801-ben említik, amikor fellázadt Zamora gyarmati kormányzó ellen, és kiűzte a spanyol hatóságokat a területről. Zamora nemcsak a gyarmati tisztviselők körében, hanem az indiánok között is hírhedt volt kegyetlenségéről és kapzsiságáról, és mindkét oldalról kivívta a felek elégedetlenségét, mely „legitimizálta” Maraza tettét a gyarmati hatóságok szemében, mivel felismerték, hogy a kacika a régió legjelentősebb indián vezetője lett, amit alátámasztott a canichana indiánok amúgy is erős regionális politikai szerepe. Ugyanakkor Maraza tette a kacikaság szerepét is megerősítette⁶, mint az indián önkormányzat vezető intézményét, melynek érvényességét és jelentőségét a jezsuiták elűzése óta eltelt több mint 100 év sem tudta eltörölni.

⁶ Itt visszaalakok Muiba és a többi kacika (Bopi és Noé) szerepére is, akik szintén megerősödtek Maraza cselekedete által, mely a későbbiekben lehetővé tette az 1810-s felkelés kirobbanását.

Mikor 1805-ben Pedro de Urquijót kinevezték Zamora helyére, az új kormányzó egyik feladata Maraza, mint fő etnikai vezető megnyerése volt. Ennek érdekében kérvényezte a gyarmati hatóságok előtt Maraza, mint Moxos tartomány fő kacíkjának kinevezését⁷, sőt a titulust életfogytiglanig érvényesként kapta meg, mellyel felkeltette a többi tartományi kacika ellenszenvét Marazával szemben.

Maraza elfogadta a felkínált ajánlatot, és a spanyol erők oldalára állt, mivel ebben látta pozíciójának megszilárdítását a többi etnikai vezetővel, főleg a mojo indánokkal szemben, kiknek számbeli fölénye veszélyes volt számára. Így 1810-től a királpárti oldalon harcolt a Muiba által vezetett felkelők ellen, akit végül elfogott és kivégeztetett. 1822-ben viszont a saját szövetségesei fordultak ellene, Maraza halálos ítéletét Francisco de Velasco, Moxos tartomány kormányzója írta alá engedelmisség megtagadása miatt, mivel Maraza ellenszegült, és nem akarta hatalmi jelvényeit a hatóságoknak beszolgáltatni. Azonban Velasco kormányzó egyúttal saját maga sírját is megásta, mivel a feldühödött canichana indiánok őt is elfogták és megölték. Francisco de Velasco Moxos tartomány utolsó kormányzójaként halt meg, az elkövetkező események megakadályozták egy újabb gyarmati hatóság kinevezését.

Mindezek az események, melyek megelőzték az 1825-ös végleges elszakadást, szemléletesen érzékeltetik a spanyol korona hatalmának fokozatos meggyengülését már jóval a tényleges hatalom elvesztése előtt, azonban a különböző vezetők földrajzi és politikai elszigeteltsége miatt ezek a mozgalmak elbuktak. Létezésük azonban kétségtelenül jól megvilágítja a XIX. század politikai helyzetének bonyolultságát és a gyarmati hatalom egyre kevésbé fenntartható voltát. Ugyanakkor rámutat a latin-amerikai probléma gyökerére, melyet az új államok alakulása sem oldott meg: az indián népek politikai és társadalmi szerepére, amely végigkísérte az utóbbi két évszázadot, és az utóbbi évtizedekben hatalmas erővel tört a felszínre, és 2006-ban Bolíviában, az első etnikai vezér, az aymara indián Evo Morales köztársasági elnökké választásában csúcsosodott ki.

BIBLIOGRAFIA

- Cajías de la Vega, Fernando. 2010. aug. *Agosto de 1809. La rebelión afro-indígena en Santa Cruz de la Sierra*, EN: Revista Mensual de Economía, Sociedad y Cultura, Bolívia
- Carvalho Urey, Antonio. 1977. *Pedro Ignacio Muiba: el héroe*, ed. Los Huérfanos, Bolívia
- Centro Cultural Moxos. 1995. *Primer seminario sobre Proyectos de desarrollo del departamento del Beni, al año 2000. Diferendo limítrofe Beni-Cochabamba*, ed. CCM, Bolívia
- Diez Astete, Alvaro-Murillo. David, 1998. *Pueblos Indígenas de Tierras Bajas. Características principales*, ed. MDSP-VAIPO-PNUD, Bolívia
- Ramos Andrade, Edgar: *Biografía de Héroes Indígenas: El mojeño Pedro Ignacio Muiba 3.000 c.c.*, <http://Bolívia.indymedia.org/content/20100530/Bolívia-homenaje-miguel-pe%C3%B1a-y-pedro-ignacio-muiba-masacre-tahuamanu>
- Szabo, Henriette Eva. 2008. *Diccionario de la antropología Boliviana*, ed. Holland Királyi Nagykövetség, Bolívia

⁷ A források szerint Urquijo annyira érdekelt volt Maraza megnyerésében, hogy a kitüntetést saját zsebéből fizette. Mint a későbbiekben látni, a létrejött szövetség kifizetődött.